

Enrico Magnelli

Visioni del teatro nella prima età imperiale: Plutarco e Luciano

- [1] G. Tedeschi, *Spettacoli e trattenimenti dal IV secolo a.C. all'età tardo-antica secondo i documenti epigrafici e papiracei*, Trieste 2017
- [2] E. Sistakou, *Tragic Failures. Alexandrian Responses to Tragedy and the Tragic*, Berlin-Boston 2016
- [3] P. De Lacy, *Biography and Tragedy in Plutarch*, “AJPh” 73, 1952, 159-171
T. E. Duff, *Plato, Tragedy, the Ideal Reader and Plutarch's Demetrios and Antony*, “Hermes” 132, 2004, 271-291
J. Mossman, *Tragedy and the Hero*, in M. Beck (ed.), *A Companion to Plutarch*, Chichester-Malden 2014, 437-448
C. B. R. Pelling, *Tragic Colouring in Plutarch*, in J. Opsomer - G. Roskam - F. B. Titchener (eds.), *A Versatile Gentleman. Studies offered to Luc Van der Stockt*, Leuven 2016, 113-133
- [4] Plu. *Crass.* 32.1-2
- ὁ δὲ Σουρήνας τὴν κεφαλὴν τοῦ Κράσσου καὶ τὴν χεῖρα πρὸς Ὑρώδη ἐπεμψεν εἰς Ἀρμενίαν, αὐτὸς δὲ διαδοῦς λόγον ὑπ' ἀγγέλων εἰς Σελεύκειαν ὡς ζῶντα Κράσσον ἄγοι, παρεσκευάζετο πομπὴν τινα γελοῖαν ὕβρει προσαγορευῶν θρίαμβον. ὁ μὲν γὰρ ἐμφερέστατος Κράσσω τῶν αἰχμαλώτων Γάιος Πακκιανός, ἐσθῆτα βασιλικὴν γυναικὸς ἐνδύς καὶ διδαχθεὶς Κράσσοις ὑπακοῦειν καὶ αὐτοκράτωρ τοῖς καλοῦσιν, ἐφ' ἵππου καθήμενος ἤγετο, πρὸ αὐτοῦ δὲ σαλπικταὶ καὶ ῥαβδοῦχοί τινες ὀχοῦμενοι καμήλοις ἤλαυνον...
- ibid.* 33.4
- εἰς τοιοῦτό φασι ἐξόδιον τὴν Κράσσου στρατηγίαν ὥσπερ τραγωδίαν τελευτῆσαι.
- D. Braund, *Dionysiac Tragedy in Plutarch*, Crassus, “CQ” 43, 1993, 468-474
- [5] L. Di Gregorio, *Plutarco e la tragedia greca*, “Prometheus” 2, 1976, 151-174
A. Barigazzi, *Plutarco e il dialogo 'drammatico'*, “Prometheus” 14, 1988, 141-163
F. Jouan, *Quelques réflexions sur Plutarque et la tragédie*, “SIFC” 20, 2002, 186-196
P. Carrara, *I poeti tragici maestri di virtù nelle opere di Plutarco*, in J. Ribeiro Ferreira - L. Van der Stockt - M. do Céu Fialho (eds.), *Philosophy in Society. Virtues and Values in Plutarch*, Leuven-Coimbra 2008, 65-74
- [6] Plu. *De genio Socratis* 30, 596d-e
- ἡ δὲ χεῖρων, ὧ Ἀρχίδαμε, τύχη [...] καθάπερ δρᾶμα τὴν πρᾶξιν ἡμῶν ἀπ' ἀρχῆς διαποικίλλουσα κινδυνώδεσιν ἐπεισοδίοις, εἰς αὐτὸ συνέδραμε τὸ ἔργον, ὅξυν ἐπιφέρουσα καὶ δεινὸν ἀνελπίστου περιπετείας ἀγῶνα.

[7] Plu. *Amatorius* 1, 749a

εὐθὺς ἢ πρόφασις, ἐξ ἧς ὠρμήθησαν οἱ λόγοι, χορὸν αἰτεῖ τῷ πάθει καὶ σκηνηῆς δεῖται, τὰ τ' ἄλλα δράματος οὐδὲν ἐλλείπει.

[8] F. Frazier, *À propos de l'influence de la comédie dans l'Érotikos. Un réexamen de la notion de "dialogue dramatique"*, in A. Casanova (ed.), *Plutarco e l'età ellenistica*, Firenze 2005, 173-205
S. Xenophontos, *Comedy in Plutarch's Parallel Lives*, "GRBS" 52, 2012, 603-631

R. Hunter, *Attic Comedy in the Rhetorical and Moralising Traditions*, in M. Revermann (ed.), *The Cambridge Companion to Greek Comedy*, Cambridge 2014, 373-386

[9] Plu. *De gloria Atheniensium* 5, 348b

τῶν δὲ δραματοποιῶν τὴν μὲν κωμωδιοποιίαν οὕτως ἄσεμνον ἠγοῦντο καὶ φορτικόν, ὥστε νόμος ἦν μηδένα ποιεῖν κωμωδίας Ἀρεοπαγίτην.

[10] Plu. *Demetr.* 11.2

ἦν δὲ καὶ τᾶλλα παράτολμος ὁ Στρατοκλῆς, καὶ βεβιωκῶς ἀσελγῶς καὶ τὴν τοῦ παλαιοῦ Κλέωνος ἀπομιμεῖσθαι δοκῶν βωμολοχίαν καὶ βδελυρίαν.

[11] O. Imperio, *I comici a simposio: Le Quaestiones convivales e la Aristophanis et Menandri comparatio di Plutarco*, in I. Gallo (ed.), *La biblioteca di Plutarco*, Napoli 2004, 185-196

A. Casanova, *Menandro in Plutarco*, in *Plutarco e...* cit., 105-118

M. Di Florio, *Plutarco. Il confronto tra Aristofane e Menandro (compendio)*, Napoli 2008

S. Audano, *Menandro consolatore tra Plutarco e Leopardi*, in A. Casanova (ed.), *Menandro e l'evoluzione della commedia greca*, Firenze 2014, 211-245

[12] Plu. *Pericl.* 8.3

αἱ μέντοι κωμωδίαι τῶν τότε διδασκάλων σπουδῆ τε πολλὰς καὶ μετὰ γέλωτος ἀφεικότων φωνὰς εἰς αὐτόν, ἐπὶ τῷ λόγῳ μάλιστα τὴν προσωνυμίαν γενέσθαι δηλοῦσι, βροντᾶν μὲν αὐτόν καὶ ἀστράπτειν, ὅτε δημηγοροίη.

Cfr. Ar. *Ach.* 530-1 ἐντεῦθεν ὀργῆ Περικλέης οὐλύμπιος

ἤστραπτ', ἐβρόντα, ξυνεκύκα τὴν Ἑλλάδα...

[13] O. Karavas, *Lucien et la tragédie*, Berlin-New York 2005

O. Karavas, *La paratragédie comme spectacle chez Lucien*, in A. Camerotto - S. Maso (edd.), *La satira del successo. La spettacolarizzazione della cultura nel mondo antico (tra retorica, filosofia, religione e potere)*, Milano-Udine 2017, 105-120

T. Schmitz, *A Sophist's Drama: Lucian and Classical Tragedy*, in I. Gildenhard - M. Revermann (eds.), *Beyond the Fifth Century: Interactions with Greek Tragedy from the Fourth Century BCE to the Middle Ages*, Berlin-New York 2010, 289-311

M. Tosello, *Il 'teatro in prosa' del Catapulus*, "Annali Online di Ferrara - Lettere" 8, 2013, 246-269

M. Tosello, *Aristofane, poeta comico per antonomasia nei testi di Luciano?*, "Annali Online di Ferrara - Lettere" 11, 2016, 55-105

[14] Luc. *Bis accusatus* 33

καὶ τὸ μὲν τραγικὸν ἐκεῖνο καὶ σωφρονικὸν προσωπεῖον ἀφεῖλέ μου, κωμικὸν δὲ καὶ σατυρικὸν ἄλλο ἐπέθηκέ μοι καὶ μικροῦ δεῖν γελοῖον. εἴτά μοι εἰς τὸ αὐτὸ φέρων συγκαθεῖρξεν τὸ σκῶμμα καὶ τὸν ἴαμβον καὶ κυνισμόν καὶ τὸν Εὐπολιν καὶ τὸν Ἀριστοφάνη, δεινοὺς ἄνδρας ἐπικερτομησαὶ τὰ σεμνὰ καὶ χλευάσαι τὰ ὀρθῶς ἔχοντα. τελευταῖον δὲ καὶ Μένιπτόν τινα τῶν παλαιῶν κυνῶν μάλα ὑλακτικὸν ὡς δοκεῖ καὶ κάρχαρον ἀνορύξας, καὶ τοῦτον ἐπεισήγαγεν μοι φοβερὸν τινα ὡς ἀληθῶς κύνα καὶ τὸ δῆγμα λαθραῖον, ὅσῳ καὶ γελῶν ἅμα ἔδακνεν.

[15] Luc. *Iuppiter tragoedus* 1

Ἑρμῆς ὦ Ζεῦ, τι σύννους κατὰ μόνας σαυτῷ λαλεῖς,
ὠχρὸς περιπατῶν, φιλοσόφου τὸ χρῶμ' ἔχων;
ἐμοὶ προσανάθου, λαβέ με σύμβουλον πόνων,
μὴ καταφρονήσης οἰκέτου φλυαρίας.

Ἀθήνη Ναὶ πάτερ ἡμέτερε, Κρονίδη, ὕπατε κρειόντων,
γουνουῦμαί σε θεὰ γλαυκῶπις, τριτογένεια,
ἐξάυδα, μὴ κεῦθε νόῳ, ἵνα εἶδομεν ἤδη,
τίς μῆτις δάκνει σε κατὰ φρένα καὶ κατὰ θυμόν,
ἢ τί βαρὺ στενάχεις ὄχρὸς τέ σε εἴλε παρειάς;

Ζεὺς Οὐκ ἔστιν οὐδὲν δεινὸν ὧδ' εἰπεῖν ἔπος,
οὐδὲ πάθος οὐδὲ συμφορὰ τραγωδική,
ἦν οὐκ ἰαμβεῖοις ὑπερπαίω δέκα¹.

[...]

Ἥρα Κοίμισον ὀργάν, εἰ μὴ κωμωδίαν, ὦ Ζεῦ, δυνάμεθα ὑποκρίνεσθαι μηδὲ ῥαψωδεῖν
ὥσπερ οὗτοι μηδὲ τὸν Εὐριπίδην ὅλον καταπεπόκαμεν...

¹ Eur. *Or.* 1-3 – ἦν οὐκ ἰαμβεῖοις ὑπερπαίω δέκα β : ἦς οὐκ ἂν ἄροιτ' ἄχθος ἢ θεῶν φύσις γ (ἄραιτ'... ἀνθρώπου φύσις Eur.)

Cfr. J. Coenen, *Lukian. Zeus tragodos*, Meisenheim am Glan 1977

[16] Luc. *Verae historiae* 1.29

τῇ δὲ ἐπιούσῃ ἄραντες ἐπλέομεν ἤδη πλησίον τῶν νεφῶν ἔνθα δὴ καὶ τὴν Νεφελοκοκκυγίαν πόλιν ἰδόντες ἐθαυμάσαμεν, οὐ μέντοι ἐπέβημεν αὐτῆς [...]. καὶ ἐγὼ ἐμνήσθην Ἀριστοφάνους τοῦ ποιητοῦ, ἀνδρὸς σοφοῦ καὶ ἀληθοῦς καὶ μάτην ἐφ' οἷς ἔγραψεν ἀπιστουμένου.

[17] Luc. *Adversus indoctum* 27

ἠδέως δ' ἂν καὶ ἐροίμην σε, τὰ τοσαῦτα βιβλία ἔχων τί μάλιστα ἀναγιγνώσκεις αὐτῶν; τὰ Πλάτωνος; τὰ Ἀντισθένο; τὰ Ἀρχιλόχου; τὰ Ἰπώνακτος; ἢ τούτων μὲν ὑπερφρονεῖς, ῥήτορες δὲ μάλιστα σοὶ διὰ χειρός; εἰπέ μοι, καὶ Αἰσχίνου τὸν κατὰ Τιμάρχου λόγον ἀναγιγνώσκεις; ἢ ἐκεῖνά γε πάντα οἶσθα καὶ γινώσκεις αὐτῶν ἕκαστον, τὸν δὲ Ἀριστοφάνη καὶ τὸν Εὐπολιν ὑποδέδουκας; ἀνέγνως καὶ τοὺς Βάπτας, τὸ δρᾶμα ὅλον; εἴτ' οὐδὲν σου τάκει καθίκετο, οὐδ' ἠρυθρίασας γνωρίσας αὐτά;